

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ, ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ,
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

(19-21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2002)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
(ΙΔΡΥΤΗΣ: ΣΧΟΛΗ ΜΩΡΑΪΤΗ)

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ

ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΕΝΩΝΕΙ ΟΣΟ ΚΑΙ ΧΩΡΙΖΕΙ
Η ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ
ΤΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η συνεύρεση επιστημόνων που εργάζονται στα επιστημονικά πεδία της ανθρωπολογίας, της ιστορίας και της λαογραφίας δεν είναι συνηθισμένο γεγονός. Εκμεταλλεύομαι την περίπτωση για να μιλήσω και για τους τρεις επιστημονικούς κλάδους, εγγείρημα ιδιαιτέρως δύσκολο και λόγω της συνθετότητας του ζητήματος και λόγω ενός πρόσφατου παρελθόντος δυσεπικοινωνίας. Η αμήχανη αισιοδοξία με την οποία προσεγγίζω το θέμα εκφράζεται και στον τίτλο της παρουσίασής μου. Το παρελθόν ως αντικείμενο εξιδανίκευσης έχει συντελέσει στην απομάκρυνση της ελληνικής λαογραφίας από τις κοινωνικές επιστήμες και στον πλήρη χωρισμό της από την κοινωνική ανθρωπολογία. Το παρελθόν ως αντικείμενο μελέτης, αντίθετα, προσφέρεται για τη συνάντηση της ανθρωπολογίας με την ιστορία.

Δεν πρόκειται να πρωτοτυπήσω, ωστόσο η επανάληψη κάποιων κοινών τόπων μπορεί να είναι χρήσιμη, κυρίως στο βαθμό που συμβάλλει στη σταθεροποίηση του εδάφους της συνομιλίας. Γι' αυτό και θα ξεκινήσω με κάποιες εισαγωγικές παρατηρήσεις.

Παρατήρηση πρώτη, αναφορικά με τις προσδοκίες αυτής της συνάντησης: Βλέπω με επιφύλαξη κάποιες τρέχουσες αντιλήψεις περί διεπιστημονικότητας, όταν αυτές φθάνουν στο σημείο να προτείνουν την υπέρβαση των γνωστικών κλάδων. Πιστεύω στη γνωστική πειθαρχία των επιμέρους επιστημών, όπως αυτή ιστορικά προσδιορίζεται στην οροθέτηση του αντικειμένου, στη ρητή και συστηματική αποτύπωση των θεωρητικών παραδειγμάτων και της μεθοδολογίας. Η πεποίθηση αυτή συναρτάται με το ελληνικό πνευματικό περιβάλλον και, ειδικότερα, την έλλειψη ισχυρών παραδόσεων στις κοινωνικές επιστήμες, καθώς και με το νεοσύστατο χαρακτήρα της ανθρωπολογίας στην Ελλάδα. Βέβαια η γνωστική πειθαρχία δεν είναι φυλακή αλλά μάλλον ορμητήριο για την αναζήτηση κοινών τόπων μεταξύ των επιστημονικών κλάδων. Μια τέτοια αναζήτηση αποδεικνύεται δύσκολη όταν αναφερόμαστε σε «επεκτατικές» επιστήμες, όπως είναι η ιστορία και η ανθρωπολογία. Πρέπει να πάμε πιο πέρα από τις συνομιλίες που περιορίζονται στη διαπίστωση της θεωρητικής συναντίληψης και να αναζητήσουμε κοινούς ερευνητικούς τόπους. Ειδικότερα, εκτιμώ ότι οι ανταλλαγές ανθρωπολογίας και ιστορίας σε επίπεδο θεωρίας και αναλυτικών εργαλείων θα πρέπει να αναπτυχθούν πιο δυναμικά, ιδιαίτερα στο επίπεδο του γνωστικού αντικειμένου, εκεί όπου μπορεί να είναι περισσότερο παραγωγικές.

Παρατήρηση δεύτερη: Αν προσεγγίσουμε το ζήτημα ιστορικά, μπορούμε να δούμε κάποιες από τις ελληνικές διακλαδώσεις των τριών επιστημών. Στην Ελλάδα του 19ου αιώνα τόσο η λαογραφία, αυτό το μίγμα της εξελικτικής ανθρωπολογίας με τη ρομαντική ιδεολογία, όσο και η «εθνική» ιστοριογραφία υπηρέτησαν με μεγάλη αποτελεσματικότητα και συνέπεια το σχέδιο της κρατικής συγκρότησης. Η συνέχεια ωστόσο ήταν διαφορετική. Για τη νεοελληνική ιστοριογραφία, «οιδιπόδεια μητέρα-θυγατέρα του εθνορομαντισμού», όπως εύστοχα την έχει περιγράψει ο Β. Παναγιωτόπουλος, το ζήτημα είναι λίγο πολύ γνωστό. Σε γενικές γραμμές η ελληνική ιστοριογραφία διαχρονικά παρακολούθησε, έστω με κενά, έστω και με σημαντικές καθυστερήσεις, τις διεθνείς ιστοριογραφικές εξελίξεις. Το πέρασμα από την εθνοκεντρική ιστορία στην (έντονα μαρξιστικών αποχρώσεων) οικονομική και κοινωνική ιστορία των δο-

μών και των μηχανισμών, αλλά και οι πιο πρόσφατες συζητήσεις που συνδέονται με τη γλωσσολογική στροφή, έχουν αρκετές αντιστοιχίες με τα διεθνή δεδομένα.

Τα της ανθρωπολογίας παραπέμπουν στην περίφημη ελληνική ιδιομορφία. Η λαογραφία, που στο έργο του Νικόλαου Πολίτη μεθοδολογικά συναρτάται με τη «συγκριτική μέθοδο» του ανθρωπολογικού εξελικτικισμού, στη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα μετεξελίχθηκε στην κατεύθυνση της γερμανικής σχολής της Kulturgeschichte και ανέπτυξε στενή συνάφεια με τη φιλολογία. Στη Βρετανία, τη Γαλλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, αντίθετα, η ανθρωπολογία, μέσα από τη ρήξη με το εξελικτικό της παρελθόν, εγκαταστάθηκε στο επίκεντρο των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών. Έτσι η ελληνική διαδρομή της λαογραφίας παρουσιάζει αυξανόμενη απόκλιση από την ανθρωπολογία του Μαλινόφσκι, του Λεβί-Στρώς και του Μπόας. Σε αυτό οφείλεται και η αίσθηση μιας μεγάλης διακριτότητας, ενός χάσματος ανάμεσα στην ελληνική λαογραφία και στις σύγχρονες εκδοχές της κοινωνικής ανθρωπολογίας που εισάγονται στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο.

Παρατήρηση τρίτη: Για ποια ανθρωπολογία μιλάμε σήμερα; Η σταδιακή διεύρυνση του ανθρωπολογικού αντικειμένου, στο οποίο περιλαμβάνονται πλέον και οι λεγόμενες «δυτικές» κοινωνίες, δεν φαίνεται να έχει αναίρεσει τις καθιερωμένες ιεραρχήσεις. Η πολιτισμική ετερότητα (όπως αυτή ορίζεται με όρους γλώσσας και ευρύτερων πολιτισμικών αντιλήψεων) παραμένει το προνομιακό έρεισμα της ανθρωπολογίας. Από αυτήν αντλεί το δυναμισμό της η σύγχρονη ανθρωπολογική έρευνα και με αναφορά σε αυτήν διαστρωματώνεται στο εσωτερικό του ο ανθρωπολογικός χώρος. Με άλλα λόγια, η ανθρωπολογία παραμένει μια βαθιά εξωστρεφής επιστήμη, έντονα προσανατολισμένη στη σύγκριση. Ως προς τη θεωρία, ηγεμονικό παράδειγμα στη σύγχρονη ανθρωπολογία είναι η θεωρία της κοινωνικής κατασκευής. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες επικράτησαν στην ανθρωπολογία αντιλήψεις που ορίζουν τον πολιτισμό ως ένα ιστορικά ορισμένο πλαίσιο νοημάτων, νοήματα που παράγονται και αναπαράγονται από τη δράση, την ίδια στιγμή που οργανώνουν τα πολλαπλά (κοινωνικά, πολιτικά κτλ.) αποτελέσματά της. Οι αντιλή-

ψεις αυτές διεύρυναν την ικανότητα των ανθρωπολόγων να προσεγγίζουν τον κόσμο από «τη σκοπιά του ιθαγενούς» και οδήγησαν σε μια νέα προσέγγιση με επίκεντρο τη δράση, μία προσέγγιση που αντιστέκεται στις υποστασιοποιήσεις και τους αναγωγισμούς και υπερβαίνει την αντίστιξη πολιτισμικού νοήματος / κοινωνικής σχέσης. Ως προς τη μέθοδο, η παρατεταμένη, πολυεστιακή και σε βάθος συμμετοχική παρατήρηση, στο πλαίσιο της οποίας έχουμε τη διάχυση των ορίων γνωστικού υποκειμένου / αντικειμένου, αλλά και η εθνογραφική γραφή, δηλαδή η σφαιρική, διαλογική και αναστοχαστική απόδοση του κόσμου τον οποίο βίωσε ο εθνογράφος, παραμένουν ο ακρογωνιαίος λίθος της ανθρωπολογίας.

Παρατήρηση τέταρτη: Αν αυτοί είναι οι κοινοί τόποι της ανθρωπολογίας διεθνώς, ποια ανθρωπολογία μπορούμε να έχουμε στην Ελλάδα; Τα θετικά αποτελέσματα που προκύπτουν από την πανεπιστημιακή αποκατάσταση των σύγχρονων εκδοχών της ανθρωπολογίας στην Ελλάδα αρχίζουν να αντισταθμίζονται από την παγίωση κάποιων χαρακτηριστικών που προβληματίζουν. Μέσα σε δύο δεκαετίες, από τη δεκαετία του '70 έως τη δεκαετία του '90, έχει συμβεί η «ελληνοποίηση» του χάρτη της πάντα αναπτυσσόμενης εθνογραφικής έρευνας στην Ελλάδα. Την ίδια περίοδο καταγράφεται μια αυξημένη δυστοκία των Ελλήνων ανθρωπολόγων να μελετήσουν τους εκτός Ελλάδας πολιτισμικούς τους άλλους, δυστοκία που συναρτάται και με την απουσία των δομών υποστήριξης αλλά και το γενικότερο κλίμα εσωστρέφειας.

Με άλλα λόγια, η ανθρωπολογία στην Ελλάδα εξακολουθεί, σε μεγάλο βαθμό, να βαδίζει την πεπατημένη οδό: «Έλληνες μελετούν Έλληνες». Πολλά είναι τα πλεονεκτήματα της «κατ' οίκον» ανθρωπολογίας, ένα ωστόσο είναι βέβαιο: εισάγουμε τα εργαλεία της διαπολιτισμικής έρευνας για να παραγάγουμε έναν αυξανόμενο μονοπολιτισμικό λόγο. Η αντιφατική αυτή προοπτική κατά παράδοξο τρόπο συναρτάται, για να μην πω ενισχύεται, από την ευρωπαϊκή διεύρυνση του ανθρωπολογικού κλάδου. Η συστηματική μελέτη των πολιτισμικά άλλων, και μάλιστα των πιο μακρινών, παραμένει μονοπώλιο των ανθρωπολογικών μητροπόλεων.

Υπ' αυτές τις συνθήκες η στρατηγική της «κατ' οίκον» ανθρωπο-

λογίας εν δυνάμει μας εκτρέπει στο λαογραφισμό, απομακρύνοντάς μας μεσοπρόθεσμα από την προοπτική της διαπολιτισμικής ανθρωπολογίας, η οποία παραμένει ένα μετέωρο διακύβευμα. Η ερευνητική εξωστρέφεια παραμένει ζητούμενο, η δε έλλειψή της δημιουργεί ένα κλίμα ανασφάλειας και περιχαράκωσης. Τα αποθέματα της διαπολιτισμικής μας ευαισθησίας και γνωστικής εγρήγορσης, ένα κεφάλαιο που αποταμιεύθηκε εκτός Ελλάδος, ξοδεύονται γρήγορα και η εσωτερική τους αναπλήρωση είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Ο προβληματισμός στο εσωτερικό της ελληνικής ανθρωπολογίας αναφορικά με τη μονοπολιτισμική τροπή της στην Ελλάδα είναι ένα φίλτρο μέσα από το οποίο πολλοί αντιλαμβανόμαστε τις σχέσεις της με άλλες επιστήμες.

Κάποια αντίδοτα στη μονοπολιτισμική τροπή της ανθρωπολογίας βέβαια υπάρχουν, ωστόσο δεν αναιρούν το πρόβλημα. Η μελέτη των «οικείων μας άλλων», δηλαδή των μειονοτήτων, των εθνοτικών ομάδων και, ιδιαίτερα, των οικονομικών μεταναστών, αποτελεί πρόσφορο πεδίο για να αναπτυχθεί μία «κατ' οίκον» μεν, διαπολιτισμική δε, ανθρωπολογία. Η συστηματική χρήση του σύγχρονου ανθρωπολογικού προβληματισμού μέσα στον οποίο συμπυκνώνεται και η διεθνής συγκριτική εμπειρία από τη μελέτη της πολιτισμικής ετερότητας μπορεί επίσης να εξυπηρετήσει κάποιες αναγκαίες στρατηγικές αποοικείωσης. Υπάρχουν τέλος και κάποια αντίδοτα που εμπλέκουν την ιστοριογραφία στο βαθμό που παραπέμπουν στην αναζήτηση της ετερότητας στο παρελθόν.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις συνιστούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ήθελα να καταγράψω κάποιες χρήσεις και καταχρήσεις της ανθρωπολογίας, όσο και κάποιους κοινούς τόπους, κυρίως ανάμεσα στην ανθρωπολογία και την ιστορία, που θεωρώ ότι συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του προβλήματος της μονοπολιτισμικότητας. Θα ξεκινήσω από αυτά που μας «χωρίζουν» για να καταλήξω σε αυτά που μας «ενώνουν».

2. ΧΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΧΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Στη μεταπολιτευτική Ελλάδα υπάρχει μια πλούσια παρακαταθήκη

αμοιβαίων χρήσεων και αναφορών ανάμεσα στους τρεις κλάδους, που συνιστά πηγή μαθημάτων. Οι αμοιβαίες αυτές χρήσεις γίνονται καλύτερα κατανοητές αν τις συσχετίσουμε με τα θεωρητικά παραδείγματα που εκάστοτε επικρατούν στην κάθε επιστήμη (για να μην πω με τις πολιτικές ιδεολογίες και τις ξένες πνευματικές παραδόσεις από τις οποίες μετακενώνονται στην Ελλάδα πολλές από τις ιδέες που μας απασχολούν) και αν τις δούμε ως μέσα τόσο για τη σύναψη συμμαχιών ανάμεσα σε επιστημονικούς κλάδους με συγγενείς θεωρητικές ταυτότητες, όσο και για την πραγματοποίηση διαφοροποιήσεων στο εσωτερικό της κάθε επιστήμης.

Οι αμοιβαίες χρήσεις οργανώνουν το χώρο ανάμεσα στους τρεις επιστημονικούς κλάδους και έχουν σημαντικές συνέπειες που είναι ανάλογες με το βαθμό εξωστρέφειας της κάθε επιστήμης. Στο πεδίο αυτό των αμοιβαίων αναφορών και χρήσεων τον πρώτο λόγο έχει η ιστορία. Η μεταπολιτευτική ανανέωση της ελληνικής ιστοριογραφίας εμπλέκει κάποια στιγμή με όρους συνομιλίας τόσο ορισμένες εκδοχές της λαογραφίας, που αποδεσμεύονται από τα συντηρητικά ιδεολογήματα της «συνέχειας» και την αρχαιολατρία, όσο και ορισμένες όψεις αυτού που διεθνώς ονομάζεται ιστορική ανθρωπολογία. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η νέα ιστορία στηρίζει την κοινωνική και ιστορική στροφή της ελληνικής λαογραφίας, συμβάλλει στη θεώρηση της λαογραφίας ως επιστήμης του εποικοδομήματος και ειδικότερα του προφορικού πολιτισμού. Η συνομιλία με την ιστορική ανθρωπολογία κάποια στιγμή αποκτά και θεσμική υπόσταση με την ίδρυση πανεπιστημιακών τμημάτων που καλύπτουν και τις δύο επιστήμες.

Η λαογραφία από την πλευρά της, στην αρχή σε ένα περιβάλλον όπου η παρουσία του ανθρωπολογικού λόγου είναι ισχνή, ακολουθεί μια πορεία αργής μετεξέλιξης σε μια εκδοχή κοινωνικής επιστήμης. Σε αυτή την προοπτική, που παίρνει διαφορετικές μορφές τις οποίες δύσκολα μπορούμε να αποτιμήσουμε εδώ, καλούνται ως συνομιλητές της λαογραφίας η (νέα) ιστορία και σε μικρότερο βαθμό η ανθρωπολογία. Η πορεία της ανθρωπολογίας, τέλος, είναι πιο μοναχική, καθώς αυτή η νεοσύστατη στην Ελλάδα επιστήμη προσπαθεί να αποκτήσει αυτοτελή υπόσταση. Η συνομιλία της με την

ιστορία είναι καλοδεχούμενη, και αργά προοδεύει. Αντίθετα, η εμμονή της λαογραφίας σε ασαφείς μεθοδολογίες, σε αναγωγιστικές εκδοχές της έννοιας του πολιτισμού καθώς και στην ιδεολογικά φορτισμένη και περιορισμένη αναλυτικής αξίας έννοια του λαού, ανάμεσα σε άλλους παράγοντες, εμποδίζει την ουσιαστική συνάντηση των δύο κλάδων, καθώς βρίσκεται σε μεγάλη διάσταση με τις θέσεις της σύγχρονης ανθρωπολογίας.

Μοιραίο είναι οι χρήσεις να συνοδεύονται και από καταχρήσεις. Κάποιες φορές οι καθρέφτες είναι παραμορφωτικοί. Αυτό συμβαίνει από όλες τις πλευρές, αλλά θα μου επιτρέψετε να συμβάλω από την πλευρά που γνωρίζω καλύτερα. Οι καταχρήσεις της ανθρωπολογίας μπορούν να περιγραφούν ως σύνδρομα, με την έννοια ότι είναι άτυπες, επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές που στερούνται θεωρητικής θεμελίωσης ή εξήγησης, την ίδια στιγμή που εκφράζουν ένα κλίμα.

Σύνδρομο ένα: η ψευδεπίγραφη ανθρωπολογία. Είναι το πιο διαδεδομένο (και ενοχλητικό) σύνδρομο και συναντάται κατεξοχήν στις λαογραφικές χρήσεις της ανθρωπολογίας. Πρόκειται για ορολογικές συγχύσεις, οι οποίες προκύπτουν από ιδιοσυγκρατικές, αν όχι αυθαίρετες χρήσεις των βασικών όρων με τους οποίους ορίζεται η σύγχρονη ανθρωπολογία. Ο όρος «ανθρωπολογία» αλλά και συναφείς όροι, όπως «εθνογραφία», «εθνολογία», «ανθρωπολογία οίκου» κτλ., χρησιμοποιούνται συχνά για να εκφράσουν τις οβιδιακές μεταμορφώσεις μιας λαογραφίας που προσπαθεί να παρακολουθήσει τις εξελίξεις. Οι όροι αυτοί αποτυπώνουν μια διάθεση για τη δημιουργία συνάφειας με τη σύγχρονη κοινωνική ανθρωπολογία και υπ' αυτή την έννοια η χρήση τους θα μπορούσε να ήταν καλοδεχούμενη. Ωστόσο, η αυθαίρετη νοηματοδότηση αυτών των λέξεων, που συχνά δεν παρακολουθεί το σύγχρονο ανθρωπολογικό τους νόημα ή βρίσκεται σε λογική αντίφαση με τις αντίστοιχες πρακτικές, δηλώνει μια έλλειψη γναστικής πειθαρχίας και παράλληλα δημιουργεί ένα κλίμα σύγχυσης και δυσπιστίας. Η επιλεκτική αναφορά ανθρωπολογικών κειμένων χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η αντίστοιχη γραμματεία, δηλαδή εκτός πλαισίου, είναι μία συναφής πρακτική.

Σύνδρομο δύο: η ανθρωπολογία «καρύκευμα». Εδώ αναγνωρίζε-

ται ένας συμπληρωματικός ρόλος της ανθρωπολογίας ως, υποτίθεται, αρμόδιας για συγκεκριμένα αντικείμενα, χωρίς ωστόσο να αναγνωρίζεται παράλληλα η ιδιαίτερη μεθοδολογική και θεωρητική πειθαρχία με την οποία τα προσεγγίζει. Έτσι αποσπάται με εκλεκτικό τρόπο μια διάσταση της ανθρωπολογίας για να καλύψει κάποια κενά. Για παράδειγμα, κάποιες ιστοριογραφικές χρήσεις της ανθρωπολογίας συμβάλλουν στον επιμερισμό του ανθρωπολογικού αντικειμένου: στη λαογραφία «ανήκει» ο «λαϊκός / προφορικός πολιτισμός», στην ανθρωπολογία «ανήκουν» οι κοινωνικές σχέσεις και ειδικότερα η συγγένεια και η οικογένεια. Πρόκειται για ένα καθεστώς συμβίωσης της ανθρωπολογίας με τη λαογραφία που φαίνεται να «επιβάλλεται» από τη μεσολαβήτρια ιστοριογραφία ερήμην των άμεσα ενδιαφερομένων και των διεθνών δεδομένων, ένα καθεστώς που περιορίζει την ανθρωπολογία στο ρόλο μιας επιστήμης-συμπλήρωμα άλλων επικρατέστερων κλάδων.

Σύνδρομο τρία: η ανθρωπολογία «ξελογιάστρα». Εδώ η ανθρωπολογία περιγράφεται, κυρίως από την πλευρά της ιστοριογραφίας, ως νεόφερτη, ευκαιριακά χαριτωμένη, κυρίως διότι παρουσιάζεται να παρακολουθεί το συρμό των σύγχρονων θεωρητικών εξελίξεων, και εύκολη, υπό την έννοια ότι διαθέτει μια ασαφή και ρευστή μεθοδολογία που στερείται πειθαρχίας. Αν η ανθρωπολογία-καρύκευμα είναι ανεκτή, η ανθρωπολογία-ξελογιάστρα κάθε άλλο παρά είναι επιθυμητή. Τα θέλητρά της έντονα αμφισβητούνται ως περιστασιακή, αγγλοσαξονικής προέλευσης, μόδα. Εδώ πρέπει να αναγνωρίσουμε μια βασική δυσκολία. Στο εσωτερικό της ανθρωπολογίας η εκλέπτυνση της πλούσιας ποιοτικής μεθοδολογίας, ιδιαίτερα μετά τις συζητήσεις για τον αναστοχασμό και τη διαλογικότητα, δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στα αιτούμενα της συστηματοποίησης και κωδικοποίησης, στα οποία μας έχουν εθίσει οι προηγούμενες επιστημολογίες, με αναφορά ιδιαίτερα στις ποσοτικές μεθόδους. Έτσι στον καθρέφτη αυτών των παραδόσεων η ανθρωπολογία παρουσιάζεται να χαρακτηρίζεται από ελλιπή τεκμηρίωση. Η χρήση αυτή, που έμμεσα αναπαράγει θετικιστικά επιστημολογικά στερεότυπα, κατασκευάζει την ανθρωπολογία ως μετωνυμία του μεταδομισμού.

3. ΚΟΙΝΟΙ ΤΟΠΟΙ: ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα δύο ζητήματα, η αντιμετώπιση του προβλήματος της μονοπολιτισμικής εκτροπής της ανθρωπολογίας στην Ελλάδα και η σχέση της ανθρωπολογίας με την ιστορία και τη λαογραφία, συνδέονται μεταξύ τους. Μία έξοδος από τη μονοπολιτισμική φυλακή της ανθρωπολογίας βρίσκεται και στη μελέτη του παρελθόντος και λέγεται εθνογραφική ιστορία. Πρόκειται λοιπόν για μια στροφή προς την ιστορία, το περιεχόμενο της οποίας πρέπει να διευκρινιστεί. Ως εθνογραφική ιστορία δεν εννοώ την ιστορικοποίηση της ανθρωπολογίας. Η ιστορική πλαισίωση του εθνογραφικού αντικειμένου όσο επιβεβλημένη και αν είναι δεν πρέπει να αντικαταστήσει τη μεθοδολογική επικέντρωση στο παρόν. Ούτε εννοώ τον ενοφθαλμισμό της ανθρωπολογίας μέσα στην ιστοριογραφία, αυτό που έχει ονομαστεί ιστορική ανθρωπολογία. Η εθνογραφική ιστορία είναι μια συνομιλία ανθρωπολογίας και ιστορίας στο επίπεδο του αντικειμένου. Με λίγα λόγια, η ανθρωπολογία διεκδικεί μία θέση σε έναν κοινό καταμερισμό εργασίας, μια θέση που αντιστοιχεί σε εκείνο το τμήμα του ιστοριογραφικού αντικειμένου στη διαμόρφωση του οποίου συνέβαλε και η ίδια ως επιστήμη που εστιάζει στο ιστορικό παρόν.

Υπάρχει πράγματι ένα παρελθόν το οποίο είναι εθνογραφικά προσδιορισμένο και στο οποίο ο ανθρωπολόγος έχει, κατά μία έννοια, προνομιακή πρόσβαση. Από τη μια πλευρά πρόκειται για το ίδιο το εθνογραφικό παρόν που σταδιακά γίνεται παρελθόν. Ως εθνογραφικό παρόν εννοώ αυτές τις όψεις της ανθρώπινης ζωής τις οποίες ως ζώσα πραγματικότητα βιώνει διά της συμμετοχικής παρατήρησης ο ανθρωπολόγος. Αυτό το παρόν, καθώς με το πέρασμα του χρόνου γίνεται παρελθόν, μπορεί πλέον ο ίδιος ανθρωπολόγος να το ξαναπροσεγγίσει, με νέους όρους, από μια χρονική απόσταση, ως ιστοριογραφικό αντικείμενο. Από την άλλη πλευρά πρόκειται για την ιστορική διάσταση του οποίου εθνογραφικού αντικειμένου. Σε αυτήν, ο ανθρωπολόγος έχει τρόπους πρόσβασης που συνδέονται με την εθνογραφική του εμπειρία και δεν είναι διαθέσιμοι στον ιστορικό. Αυτό είναι το μερίδιο του παρελθόντος, δηλαδή του ιστοριογραφικού αντικειμένου, στη μελέτη του οποίου ο εθνογράφος μπορεί να

συμβάλει πλέον ως ιστορικός. Η εθνογραφική ιστορία παραπέμπει στη συνειδητοποίηση ότι η ανθρωπολογία, όπως βέβαια και οι άλλες κοινωνικές επιστήμες, συμβάλλουν στην κατασκευή των ιστοριογραφικών δεδομένων του μέλλοντος. Υπόσχεται λοιπόν μια αναβάθμιση του έργου του ιστορικού που συναρτάται με τον αυξημένο έλεγχο που διά της εθνογραφίας αποκτά πάνω στις πηγές του.

Συνιστά η εθνογραφική ιστορία μια έξοδο από την εσωστρέφεια της κατ' οίκον ανθρωπολογίας; Υπό μία έννοια, όχι. Το παρόν που έχει εθνογραφικά μελετηθεί έχει γίνει αντικείμενο οικειοποίησης. Άρα η μελέτη του παρελθόντος που αντιστοιχεί στο ήδη εθνογραφικά οικειοποιημένο παρόν ενέχει τον κίνδυνο των μεγάλων δόσεων αναδρομικότητας (ή ακόμη και του αναχρονισμού) και συνηγορεί υπέρ των τάσεων που επαναλαμβάνονται, υπέρ των κανονικοτήτων και εντέλει υπέρ της όποιας συνέχειας του παρόντος με το παρελθόν. Υπό μία άλλη έννοια, ναι. Η εθνογραφική ιστορία προεκτείνει (και ανανεώνει) την πολιτισμική έκπληξη από τη μελέτη του παρόντος στη μελέτη του «οικείου παρελθόντος». Έτσι η εθνογραφική εμπειρία, που είναι εξ ορισμού η σύμμεικτη (στο βαθμό που συγκεκριάζει το νοηματικό περιεχόμενο με την εξωτερική μορφή της δράσης) εμπειρία του μέρους, συνιστά μια συμπληρωματική αφετηρία πρόσβασης στο παρελθόν, εναλλακτική ως προς τα κυρίαρχα (συνολιστικά, από τα πάνω κτλ.) ιστοριογραφικά σχήματα με τα οποία συνήθως προσεγγίζεται το «ελληνικό» παρελθόν.

Δίπλα στην εθνογραφική ιστορία μπορούμε να προσθέσουμε και μία άλλη εκδοχή συνομιλίας ανθρωπολογίας και ιστορίας που συντελείται στο επίπεδο του αντικειμένου. Πρόκειται για την εθνογραφία της κοινωνικής μνήμης, καθώς και των όρων παραγωγής της προφορικής πληροφορίας (όπως και των αρχείων). Είμαστε πλέον στη ευρύτερη σφαίρα της προφορικής ιστορίας. Η αποκατάσταση της προφορικότητας, που συντελέστηκε και μέσα από την ανθρωπολογική επικέντρωση σε κοινωνίες χωρίς γραφή, συνιστά ευνοϊκή προϋπόθεση για τη μελέτη του πρόσφατου παρελθόντος μέσα από τη συνδυαστική χρήση γραπτών πηγών και εθνογραφικά εδραιωμένων αναμνήσεων. Για το θέμα αυτό υπάρχουν άλλοι πολύ αρμοδιότεροι για να μιλήσουν. Χωρίς αμφιβολία, ο αναπροσδιορισμός του

αντικειμένου της λαογραφίας στην κατεύθυνση της προφορικότητας, δηλαδή η μελέτη της προφορικής παράδοσης με σύγχρονους θεωρητικούς όρους, καθιστά την όποια ιστορική στροφή της λαογραφίας και πεδίο δόκιμης συνομιλίας με την ανθρωπολογία. Έτσι είναι δυνατόν να μελετηθεί με δυναμικούς και όχι στατικούς όρους, ως όψη της παροντικής δράσης.

Αν υπάρχουν πεδία σύμπτωσης της ανθρωπολογίας με την ιστορία στο επίπεδο του αντικειμένου, αυτά, κατά τη γνώμη μου, θα συγκροτηθούν μέσα από ένα ιστορικό αίτημα αυτογνωσίας. Πρόκειται ωστόσο για μια νέου τύπου αυτογνωσία, που δεν είναι εγκλωβισμένη στο αίτημα της πατριδογνωσίας και το μεθοδολογικό εθνοκεντρισμό. Πρόκειται για μια αυτογνωσία που μεθοδολογικά προϋποθέτει αντί να αποκλείει τη γνώση του «άλλου», που περιλαμβάνει τον πολιτισμικά «άλλο» ως μέσο γνώσης του εαυτού, μια αυτογνωσία διά της ετερογνωσίας, εξωστρεφή και συγκριτική, που κατατάσσει την όποια ιδιαιτερότητα σε ευρύτερα πλαίσια σύγκρισης. Ενταγμένη σε ένα τέτοιο πρόγραμμα αυτογνωσίας, η ανθρωπολογία στην Ελλάδα, όχι μόνο διευρύνει τα ερείσματά της, αλλά μπορεί να κινηθεί με μεγαλύτερη βεβαιότητα ανάμεσα στον μεθοδολογικά αδιέξοδο ιθαγενισμό και τον ανεδαφικό και μιμητικό κοσμοπολιτισμό.